

CULTIVAREA CARTOFULUI ÎN TRANSILVANIA DE SUD EST ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA ȘI PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Filip Niculina

Cartoful se răspândește ca un aliment al foamei și în plus cu avantajul unei culturi ce se dezvoltă sub pământ în cea mai mare parte la adăpost de distrugerile revoltelor. Hotărâtor este rolul raporturilor de producție în introducerea acestor culturi noi¹.

În ceea ce privește începuturile, istoria cultivării și utilizării cartofului încă nu e lămurită. Mai sunt aspecte ce așteaptă reflectorul științei pentru a fi scoase din anonim. De altfel, printre altele, mulți cercetători s-au ocupat de trecutul său, dar nu se știe precis cum a ajuns el în Europa și cine a fost căraușul inspirat care l-a trecut oceanul².

Se pare că prima introducere a cartofului s-a făcut la ordinul regelui Filip al II-lea, din anul 1565. În Spania, cartoful s-a răspândit repede în cultură, la scurt timp devine obiect de comerț în Sevilla și astfel va ajunge în Italia și apoi în Portugalia³.

Așadar, cartoful trecuse Oceanul Atlantic și devenise obiect de studiu al naturaliștilor. Pe ogoare, însă, era întâlnit ici colo, prin Spania, Italia, Anglia. De obicei era cultivat prin grădini, mai mult din considerente exotice și estetice, deoarece florile lui erau la modă.

Cu toate acestea cartoful a cucerit Europa. Shakespeare i-a descris calitățile afrodisiace, iar Louis al XIV –lea îi purta florile la butonieră. Pe țărani de pe moșii, lucrul acesta îi lăsa rece- ei aveau nevoie de hrană nu de flori. În plus fructul subpământean nu le inspira încredere, mai mult în unele regiuni apăruseră zvonuri că ar produce diaree, ba chiar lepră. Cum să se consume o legumă neaspectuoasă?

Desigur, rezerva oamenilor era explicabilă, dacă ne gândim la începutul consumării lui în Europa, când unii au încercat să mănânce fructele cartofului care au un gust rău și nu sunt comestibile, iar alții au consumat tuberculii cruzi și care nepreparați au un gust de asemenea rău, astfel este posibil ca unii oameni să fi manifestat intoxicații ori indigestii, motiv pentru care nașterea zvonurilor privitoare la bolile pe care le-ar produce cartoful.

¹ M. Montanari, *Foamea și abundența*, Iași, ed. Polirom, 2002, p. 131

² A. Băltărețu, *Fructele pământului*, Ed. Albatros, București, 1987, p. 166

³ Matei Berindei, *Cultura cartofului în gospodăriile populației*, Editura Ceres, București, 1984, p. 7

Chiar și după înlăturarea neînțelegerilor despre această plantă, cartofii au început să apară în meniul europenilor, dar era consumat fără plăcere și considerat un aliment grosier, destinat stomacurilor nepretențioase, sau hrană bună pentru animale.

Dar a intervenit foametea, cel mai bun propagandist pentru răspândirea cultivării cartofului și izbăvitorul în anii secetoși sau cu războaie.

Treptat, cartoful cucerește Europa. După ce s-a împământănit bine în statele germanice și în Anglia, este adoptată de populația Irlandei, unde pământul era sărăcăcios, iar țaranul trudea pentru un sac de orz, ovăz sau secară.

Spre răsăritul Europei, expansiunea cartofului s-a făcut lent și cu opoziție din partea cultivatorilor⁴.

După recoltele compromise din 1766-1767 au mai urmat încă ani secetoși, în care prețurile cerealelor erau ridicate, mai ales în ținuturile grănicerești; grănicerii erau nevoiți să-și aducă grâne din Moldova și Țara Românească, iar în lipsa unor asemenea importuri scumpetea era generală⁵.

În acest scop s-a format la fiecare regiment grăniceresc o „Comisie economică”, care cerceta și lua în dezbateră toate problemele ce priveau viața grănicerească.

Comisiile economice pledau pentru cultura cartofilor care aveau de învins prejudecățile, mai ales din partea preoților, și cu toate acestea prin insistențe s-a reușit, în 1769, să fie recoltate în ținuturile de graniță 10143 câble de cartofi⁶.

Alături de porumb, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, mai ales în primele decenii ale secolului al XIX-lea, a înregistrat progrese cultivarea cartofului. În anii de recoltă compromisă de la începutul secolului al XIX-lea, (1806, 1808, 1813), în deosebi în timpul mării foamete dintre 1814-1817, cartofii s-au răspândit rapid și pe scară largă.

În legătură cu răspândirea cartofului în districtul Năsăudean, între 1814-1817, într-o schiță monografică se precizează următoarele: „într-aceea vreme, grănicerii noștri cari au semănat, ovăz, hrișcă, orz și *piceuce* foarte bine s-au ajutat, ba unii cu ovăz și *piceuce* s-au și îmbogățit, că vindeau mierța de ovăz cu 6 și de *piceuce* cu 5 fl.”⁷. În districtul Făgăraș, cartofii au

⁴ A. Băltărețu, *op. cit.*, pp. 166-176

⁵ R. Theil, „Conrad und Heidendorf”, în *Archiv des Vereins für Siebenburgische Landeskunde*, 1880, vol. XVI, pp. 437, 458-459

⁶ AN DJ Sibiu, *Fond B*, q 53

⁷ Șt. Buzilă, „Din trecutul comunei Nușfalău sau Mărișelu. Schiță monografică”, în *Arhiva Someșană*, 1936, 18, p. 460

început să se cultive numai după 1800, dar până în 1820 s-au înmulțit „în așa măsură, încât, în acest an se percepe din ei dijmă”⁸.

Pentru însămânțarea terenurilor de cele mai multe ori își procura semințe de la Viena⁹ și personal dădea instrucțiuni de lucru pentru cultivarea cartofului¹⁰, și a muncilor agricole pe terenurile de la Avrig, Samuel von Brukenthal, numărându-se printre pionierii cultivatorilor de cartofi pe acest domeniu, în 1776¹¹.

Pătrunderea cartofului în Transilvania are loc în secolul al XVIII-lea și este menționat într-un raport al tipografiei din Blaj guvernatorului provincial în 1772, în care se amintește de primele manuale cu îndrumări intitulate –Instrucțiuni Practice pentru cultura cartofului—redactate la Blaj în 1750¹².

Mențiuni despre existența cartofului au fost făcute și în declarațiile țăranilor din Săliște(1820) spun: „dacă vrem să ne procurăm câteva ogoare de pământ, trebuie să căutăm pe Târnava, și să preluăm ogoare deja semănate în schimbul unei jumătăți de recoltă¹³, de asemenea ei mai spun: dacă locuitorul de la munte, țăranul ardelean român ar vrea să practice mai mult cultura *cartofilor* sau ar recurge ca în alte regiuni muntoase la pâinea de ovăz, n-ar mai avea atâta necaz cu cultura porumbului și n-ar prăși pentru jumătate de recoltă, porumbul însămânțat de țăranul de la șes. Gospodarii care au mai mult de două trei vite își au sălașele de fânețe sus la munte își mână către iarnă vitele acolo și folosesc ca furaj fânul de acolo pentru a gunoi în același timp fânețele”¹⁴.

Pe teritoriul Transilvaniei, cartoful începe să se extindă în cultură pe la începutul secolului al XIX-lea. Ca și în alte țări, și în Transilvania foamea a fost un bun propagandist pentru noua legumă.

În anul 1814, Transilvania a fost bântuită de secetă, care a dus la foamete și la pierderea animalelor de muncă. Pentru a o combate, în primăvara anului următor, oficialitățile austriece au lansat o circulară adresată tuturor, în care se arătau avantajele plantării cartofului, cultură ce nu necesita, conform tehnologiei timpului, animale pentru executarea lucrărilor agricole și

⁸ Șt. Meteș, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, vol. I, p. LXIX

⁹ AN-DJ Sibiu, *Fond Brukenthal*, Q1-4, nr.244, f.17

¹⁰ *Ibidem*, nr.245, f. 39-44

¹¹ *Ibidem*.

¹²

http://facultate.regielive.ro/referate/industria_alimentara/tehnologia_prelucrarii_legumelor_si_fructelor-38493.html

¹³ AN DJ Mureș, *Manuscris 402, Documentație privitoare la Istoria Economică a României – Conscripția Urbarială din 1785-1820 din Transilvania*, vol I, partea a II-a, a satelor aflate sub stăpânirea celor Șapte Juzi din cuprinsul Pământului Crăiesc, 1972, f.126

¹⁴ *Ibidem*, f.129

solului. Încrezători oamenii au pus cu sapa cartofii și curând și-au dat seama că, într-adevăr, cartoful putea înlocui pâinea sau o parte din făina necesară preparării ei. Așa au apărut culturi întinse în zona intracarpatică și vestita pâine cu cartofi.

Multiplele denumiri date cartofului demonstrează că a fost adus din diverse regiuni ale Europei. Astfel, *crumpene* provenit de la Grunbern, termen folosit în Wurzburg, *pitoci și picioci* de la Ptatschen sau Patatschen, termen folosit în Oldenburg indică originea germană a celor care au introdus planta la noi. Chiar și cea mai răspândită denumire cea de *cartof* vine din germanul Kartoffel ce derivă din cuvântul italian tartouffli.

Conform datelor statistice din anul 1820, au fost însămânțate în granița militară: porumb pe o suprafață de 2474 jugăre la Regimentul I român; orz pe 17.911 jugăre; seară pe 12.815 jugăre; grâu pe 6.662 jugăre și *cartofi* pe 11.371 jugăre¹⁵. Cartofii au fost deci recoltați în anul 1820 de pe o suprafață mai mare decât cea a grâului și a porumbului. Prevala cultura cartofilor mai ales în Valea Oltului- la Regimentul I român- aici fiind condiții de sol prielnice pentru recolte bogate de cartofi¹⁶.

Conscripția din 1820 atestă o producție mai mare la cartofi. S-a generalizat la începutul veacului următor, cu ocazia mării foamete dintre 1814-1817. Cartoful a contribuit la ameliorarea hranei familiilor iobăgești.

Kartoffelbau im Südosten Siebenbürgen im 18. Und frühen 19. Jahrhundert (Zusammenfassung)

Aus dem Gebiet Siebenbürgens begann sich der Kartoffelbau Anfang des 19. Jahrhunderts in der Feldbestellung zu verbreiten. Wie auch in anderen Ländern-war die Hungersnot auch in Siebenbürgen ein guter Propagandist für das neue Gemüse.

Cuvinte cheie; Transilvania de sud-est, cultura de cartofi, secolele XVIII-XIX, foamete, agricultură

Schagworte: südosten Siebenbürgen, Kartoffelbau, 18. und. 19. Jahrhundert, Hungersnot, Landwirtschaft.

¹⁵ J. Beghini, *Statistische der siebenbürgischen Militärgrenze (Schița statistică a graniței militare din Transilvania)*, ed. A II-a, Sibiu, 1837, p. 18

¹⁶ AN DJ Sibiu, *Fond B*, L 1-5, 317 m, f. 79